

ПОСЕЛЕННЯ ЗРУБНОЇ КУЛЬТУРИ ЯРОВА-ЗАХІДНА - II

Г. В. Заворотна

В 2003 р. експедиція Донецького обласного краєзнавчого музею провела охоронні розкопки на західній окраїні селища Ярова (неподалік міста Святогірськ) Слов'янського району Донецької області на лівому березі ріки Сіверський Донець, на пам'ятці (поселення зрубної культури), яка у комп'ютерній базі даних відділу охорони пам'яток Донецького обласного краєзнавчого музею отримало назву Ярова – Західна - II. Необхідність досліджень була обумовлена тим, що у даному місці споруджувався житловий комплекс. У розкопках приймали участь Кузин В. І., Полідович Ю. Б. та Циміданов В. В. (висловлюємо подяку за дозвіл використати матеріали розкопок).

Розкопкам передували поверхові збори матеріалу, в ході котрих знайдено 4 зразки ліпної кераміки доби пізньої бронзи. Це 2 вінчики, 4 стінки і 1 дно. Колір кераміки рожевий, червоний, бурий, сірий. Колір внутрішнього боку посуду не завжди відповідає кольору зовнішнього боку. Поверхня кераміки оброблена горизонтальними, вертикальними і хаотичними розчосами. Обпалення добре. В тісті домішки річкового піску, товченої мушлі і вапняку. Товщина вінчиків 0,7 см. і 0,9 см., мінімальна товщина стінок 0,9 см., максимальна-1 см., товщина дна 1,7 см. Зразки кераміки не орнаментовані. Типи посуду-1 банка і 1 добре профільований горщик (1:1 або 50 % горщиків і 50 % банок).

Розкопки проводились квадратами 2x2 м., з наступним зніманням брівок, знімання матеріалу проводилось по штиках. Було викрито 11 квадратів, загальна площа розкопу - 50 кв. м. Загалом розкоп було витягнуто за лінією захід-схід. Він мав вигляд траншеї шириною 2 м. Мінімальна глибина залягання знахідок-0,2 м., максимальна-1,2 м. Були знайдені зразки ліпної кераміки, крем'яні знаряддя праці, відщепи і золи, уламки кісток тварин, необроблене каміння. Усі артефакти належать до зрубної культури. На пам'ятці можливо виділити 2 хронологічні горизонти.

Ранній із них репрезентовано матеріалами з котловану житла, котре було частково досліджено у західній частині траншеї. Було виявлено котлован землянки зрубної культури, котрий було заглиблено на 0,65 м. від поверхні того часу. За браком коштів викрити котлован цілком не виявилось можливим. Проте деякі його конструктивні особливості вдалося простежити. Котлован було заповнено шаром, котрий складається із суміші піску та попелу. Для позначення відповідних шарів у літературі використовується термін “зольник”. Безпосередньо в заповненні котловану знайдено 50 кісток тварин. В тому числі візуально визначаються 1 фрагмент рогу дикого туру, 1 бабка, 1 кістка птаха і 2 обпалених кістки. 45 кісток тварин не визначено.

В Північно-Східному куті житла на глибині 0,6-0,75 м. знайдено 7 кісток тварин.

На дні котловану в квадраті 1-А знайдено зразки ліпної кераміки. Серед них 8 стінок і 1 дно. Колір кераміки червоний, бурий, сірий, рожевий і чорний. Колір внутрішнього боку посуду не завжди тотожний кольору зовнішнього боку. Поверхня кераміки оброблена горизонтальними і вертикальними розчосами або ретельно заглажена. Виділяється добре і сильне обпалення. В тісті домішки річкового піску, товченої мушлі і деревини. Мінімальна товщина стінок 0,6 см., максимальна-1,2 см., товщина дна 1 см. 1 стінка орнаментована нігтьовими вертикальними вдавненнями. Також тут знайдено 8 уламків кісток тварин, в тому числі 1 зуб великої рогатої худоби.

У північно-західній частині котловану (квадрат 4-А) знаходилася яма розміром 1,5x1 м., заглиблена у материк на 0,25 м. В ній знайдено 2 челюсті великої рогатої худоби, 3 зуби великої рогатої худоби і 1 фрагмент добре обпаленої стінки ліпного посуду бурого кольору (внутрішній бік червоний) з заглаженою поверхнею, в тісті домішки річкового піску, товченої мушлі і товченого піщанику, товщина 0,7 см.

Колекція кераміки з I горизонту, окрім того, включає 133 уламки кераміки. Це 1 мініатюрна посудина, 17 вінчиків, 97 стінок і 19 донець. Вся кераміка ліпна, виготовлена вручну. В тісті простежуються домішки річкового піску, товченого піщанику, вапняку, товченої мушлі і битої кераміки. Поверхня кераміки оброблена легкими горизонтальними і більш сильними горизонтальними, легкими і сильними вертикальними, діагональними спрямованими праворуч і ліворуч, а також хаотичними розчосами. Колір кераміки рожевий, сірий, бурий, червоний і чорний. Виділяється слабке, добре і сильне обпалення. Товщина вінчиків-0,7-1 см., товщина стінок коливається від 1 до 1,3 см., мінімальна товщина донець 0,7 см., максимальна-2 см. Частина кераміки (5 вінчиків і 3 стінки) орнаментована. Орнамент-група з чотирьох прокреслених горизонтальних паралельних ліній (1 вінчик), горизонтальні насічки під вінчиком (2 вінчики), слабка горизонтальна лінія зубчатого штампу під вінчиком (1 вінчик), нігтьові вдавлення під вінчиком (1 вінчик), група з шести діагональних насічок (1 стінка), дві продавлені лінії, що утворюють трикутник вершиною вниз (?) (1 стінка), 1 стінка прикрашена горизонтальним наліпним валиком і вдавленням на відстані 1,3 см. вниз від валика. На 1 вінчику присутній отвір, що свідчить про ремонт розбитої посудини. Три дна були з закраїною. 1 дно-з отвором на відстані 1,2 см. від дна. Тип посуду-горщики (9 зразків), банки (8 зразків) і 1 мініатюрна посудина, тобто 50 % горщиків і 44,4 % банок і 5,6 % мініатюрного посуду.

Окрім того, знайдені відходи крем'яного виробництва (визначення кандидата історичних наук Колесника О. В.): відщеп з чорного кременю (1x2,5x2,5 см.), відщеп з чорного кременю з кіркою (0,5x4,5x3 см.), відщеп із світлого кременю (1,2x4x3,5 см.), обпалений кремій білого кольору (2,5x6x4,3 см.), зкол із світлого кременю (0,2x4,6x3,4 см.). Знайдено 1 шматок необробленого білого піщанику (0,4x1,4x1,6 см.).

Також знайдено 1 металургійний шлак (2x7x3,5 см.), що може вказувати на металургійну спеціалізацію поселення.

До I горизонту також відносяться 331 уламки кісток тварин, з котрих візуально фіксуються 21 обпалена кістка, 2 роги дрібної рогатої худоби, 2 хребця дрібної рогатої худоби, 4 копита дрібної рогатої худоби, 4 бабки, 4 астрагальні кістки, 1 кістка великої рогатої худоби, 4 копита великої рогатої худоби, 3 лопатки великої рогатої худоби, 41 зуб великої рогатої худоби, 12 фрагментів челюстів великої рогатої худоби, 5 кликів, 2 кістки птаха. Тобто 226 кісток тварин не визначено.

Наявність 1 зразку з валиком свідчить про належність кераміки до ранньої зрубної культури. Кераміка цього шару поселення Ярова знаходить аналогії в кераміці поселень Іллічівка (ранній зрубний горизонт) [3, с. 157, мал. 3], Усово Озеро і Янохине [1, с. 35, мал. 5]. Тож, I горизонт поселення Ярова слід віднести до ранньої зрубної культури.

Верхній (II) шар, котрий перекриває заповнення котловану, мав чорний колір і складався із гумусованого піску. До нього належать ями А (квадрат 2-А) розміром 0,5x0,5 м., котра не дає матеріалу, яма Б (квадрат 9-10-Б) розміром 1,3x1,3 м., де знайдено 2 обпалених кістки тварин, яма В (квадрат 10-11-Б), досліджена частково (північна частина), де знайдено 5 уламків кісток тварин, в тому числі, 1 обпалену кістку.

До II шару належать 216 уламків кераміки. Це 25 вінчиків, 147 стінки, 21 денце, 1 пряслице і 1 печина червоного кольору (1,7x2x1,7 см.). Вся кераміка ліпна, виготовлена вручну. В тісті простежуються домішки річкового піску, товченого піщанику, товченої мушлі, вапняку, кварциту, деревини і битої кераміки. Товщина вінчиків 0,6-1,1 см., товщина стінок коливається в діапазоні 0,5-1,3 см., товщина донець коливається від 0,7 до 2 см. Поверхня на зовнішньому боці кераміки оброблена сильними горизонтальними, вертикальними і діагональними спрямованими ліворуч розчосами, легкими плавними вертикальними, зрідка-хаотичними, розчосами або ретельно заглажена, на внутрішньому боці-горизонтальними розчосами. Поверхня 3 вінчиків оброблена великими горизонтальними паралельними розчосами. При цьому на 1 з них дійсно є принаймні дві прокреслені горизонтальні паралельні лінії. Поверхня 1 вінчику оброблена глибокими хвилеподібними розчосами, що нагадують орнамент. Така ситуація характерна для зрубно́ї культури. Колір зовнішнього боку кераміки червоний, червоний з переходом до верху у світло-коричневий, чорний, коричневий, бурий, рожевий і сірий. Колір внутрішнього боку сірий. Виділяється добре і сильне обпалення. Частина кераміки (3 вінчики і 4 стінки) орнаментована. Орнамент-косі насічки під вінчиком (1 вінчик), прокреслені лінії (1 вінчик), орнамент із слабких ліній зубчастого штапу під вінчиком (1 вінчик), хвилястий штап (1 стінка), орнамент з вертикальних вдавлень, що йдуть паралельно одне одному (1 стінка), орнамент з прокресленої горизонтальної дисперсної лінії (1 стінка) і орнамент з двох горизонтальних паралельних рядів з вертикальних пальцевих вдавлень (по три) з защипами внизу (1 стінка). Окрім того, 2 стінки прикрашені трьома горизонтальними паралельними наліпними валиками, прикрашеними вертикальними нігтьовими вдавненнями. На 3 вінчиках і 1 стінці присутні отвори-сліди ремонту розбитого посуду. 4 донця з закраїною. Тип посуду-добре і слабо профільовані горщики (22 зразки) і банки (5 зразків), тобто 81,5 % горщиків і 18,5 % банок.

До II горизонту відносяться крем'яні знаряддя праці (визначення кандидата історичних наук Колесника О. В.): 1 обпалений кубоподібний нуклеус з чорного кременю (5,2x7x6,5 см.), відбійник з сірої вапнякової гальки (3,5x4,5x4,3 см.) і фрагмент відбійника з чорного кременю (0,9x5,4x4 см.). Знайдено також 2 зколи з чорного кременю (2x6,3x6 см.; 0,4x2,2x3,1 см.), 1 зкол із світлого кременю (0,5x2,7x2,2 см.), 1 відщеп із світлого кременю з кіркою (0,2x2,8x3 см.), 3 відщепи з чорного кременю (2x5,8x5 см.; 1,5x6,9x3,5 см.; 0,9x3,2x7 см.), 1 відщеп з ретушшю (0,4x4,5x3,4 см.) і 1 відщеп з червоного кременю (0,6x2,5x2,6 см.).

Знайдене необроблене каміння: 1 вапнякова сіра галька (1,5x3x3 см.) і 1 шматок червоного піщанику (0,8x4,2x3,2 см.).

В II горизонті знайдено 342 уламки кісток тварин. Візуально визначаються 21 обпалена кістка тварин, 34 зуби великої рогатої худоби, 2 фрагменти челюстів великої рогатої худоби, 1 копито дрібно́ї рогатої худоби, 3 бабки, 2 астрагальні кістки. Таким чином, 279 кісток не визначено.

Не дивлячись на присутність у шарі стінок з валиками, вся інша кераміка відноситься до пізньої зрубно́ї культури. Можливо, пружковий посуд потрапив сюди з попереднього горизонту. За керамічним матеріалом II горизонт поселення Ярова можна співвіднести з таким поселенням на іншому (правому) березі Сіверського Донця, як Видилиха, хоча навряд чи населення цих поселень вступало між собою у палеоконтакти [2]. Тож, II горизонт поселення Ярова слід віднести до пізньої зрубно́ї культури.

За визначеними кістками з обох горизонтів можна зробити висновок про скотарський характер поселення з переважанням у стаді великої рогатої худоби, а також утримання на поселенні дрібної рогатої худоби.

В цілому за керамічним матеріалом поселення Ярова можна віднести до двошарових поселень доби пізньої бронзи: I шар відноситься до ранньої зрубної культури, II - до пізньої.

Література:

1. Археологія Української РСР. В 3-х т. Т. 1: Первісна археологія/ За ред. Березанської С. С., Захарука Ю. М., Лескова О. М. і ін.- К.: Наукова думка, 1971.- 459 с.
2. Шаповалов Т. А. Поселение срубной культуры у с. Ильичевка на Северском Донце// Энеолит и бронзовый век Украины: Исследования и материалы.- К.: Наукова думка, 1976.-с. 150-172.